УДК 811.161.2’38

С. І. Поворознюк

Мовні засоби експлікації етнічних стереотипів татарського народу в кримському циклі оповідань Михайла Коцюбинського

У статті розглянуто сутність поняття "стереотип"; визначено специфіку етнічних стереотипів; досліджено основні мовні засоби експлікації етнічних стереотипів татарського народу в кримському циклі оповідань Михайла Коцюбинського, а саме: аксіологічно марковані лексеми, слова-символи, фразеологічні одиниці та етикетні мовні формули; визначено їхню роль у формуванні стилістичної системи ідіостилю письменника.
Ключові слова: стереотип, етнічний стереотип, автостереотип, гетеростереотип, експлікація, слово-символ.

В статье рассмотрена сущность понятия "стереотип"; определена специфика этнических стереотипов; исследованы основные языковые средства экспликации этнических стереотипов татарского народа в крымском цикле рассказов Михаила Коцюбинского, а именно: аксиологически маркированные лексемы, слова-символы, фразеологические единицы и этикетные языковые формулы; определена их роль в формировании стилистической системы идиостиля писателя.
Ключевые слова: стереотип, этнический стереотип, автостереотип, гетеростереотип, экспликация, слово-символ.

In the article the essence of the concept of "stereotype"; the specificity of ethnic stereotypes; the basic language means of expressing ethnic stereotypes Tatar people in Crimea cycle of stories Mykhailo Kotsiubynsky, namely: axiological tokens, words-symbols, phraseological units and etiquette formulas; defined their role in the formation of stylistic system individual author’s style writer.
Key words: stereotype, ethnic stereotype, autostereotype, heterostereotype, expressing, word-symbol.

Мова є найважливішим засобом спілкування, вона створена суспільством і відображає як суб’єктивне сприйняття світу окремою людиною, так і усталені світоглядні позиції суспільства взагалі. Саме мова сприяє згуртуванню етносу, допомагає реалізації основного завдання нації – формуванню духовності та культури нації, національного менталітету [4, с. 74]. Дотичним до поняття національного мента-

літету є поняття стереотипу, що не так давно стало об'єктом лінгвістичних досліджень. Зокрема, вивченню сутності, ознак, факторів функціонування, розробки типології стереотипів присвятили свої праці такі науковці, як Т. ван Дейк, О. Кубрякова, Є. Бартміньський, Ю. Сорокін, Г. Джайлс, Н. Купланд, В. Маслова, В. Телія, А. Вежбицька, С. Тер-Мінасова, І. Голубовська, Т. Грушевицька, Д. Гудков, П. Донець, Г. Почепцов, Л. Завгородня, Н. Годзь, О. Левченко, О. Стоколос-Ворончук, Н. Чабан, О. Селіванова та інші. Однак необхідність подальшого з'ясування особливостей когнітивних явищ у аспекті їх мовної вираження, детального аналізу та дослідження стереотипних рис етнокультурної специфіки кримськотатарського народу, експлікованих у мові оповідань кримського циклу М. Коцюбинського, і зумовили актуальність запропонованої наукової розвідки.

Метою статті є дослідження засобів мовного вираження етнічних стереотипів татарського народу, зафіксованих у мові оповідань кримського циклу "В путах шайтана", "На камені", "Під мінаретами" Михайла Коцюбинського.

Джерелом поняття "стереотип" є соціологія, яка розглядає його як суспільно встановлені уявлення і переконання про певні явища, предмети та особи, що є закріпленими та загальноприйнятими для певного соціуму; це результат суджень, які формуються під час співіснування в різних сферах життєдіяльності. Стереотипи експлікуються через мовні засоби. У лінгвістиці стереотип розглядається як репродукований зв'язок слів (стереотип лінгвальний), специфічний ментальний конструкт (стереотип ментальний) та як ментальний конструкт, який утверджується у свідомості через мовний знак (стереотип лінгво-ментальний) [15, с. 32]. "Стереотип у мові – це спрощене, схематичне, узагальнююче зображення певної категорії осіб (будь-якої народності, професії, віку, статі та ін.), звірів, інституцій (наприклад, поліції, школи), подій (весілля, виборів), яким притаманні позитивні або негативні риси; це елемент мовної картини світу: разом із змінами у мові, змінами у позамовній дійсності, змінюються стереотипи" [11]. Стереотипи, які відображають особливості відносин між певними етнічними групами, розкривають їх національно-специфічний, самобутній характер, призначені для ідентифікації певної етнічної спільноти та збереження в її межах загальноприйнятої групової ідеології, називають етнічними. В межах етнічних стереотипів виокремлюються автостереотипи та гетеростереотипи: "перші узагальнюють стандартні уявлення про представників власної етнічної групи та їхню оцінку, другі є оцінкою представників інших етносів, що не завжди відображає риси чужих етнічних груп" [12, с. 283].

Кримські татари, як і будь-який інший етнос, характеризуються певними рисами, які визначають особливості їхнього національного характеру. "З історичних часів татари мали свої відмінні риси характеру, що відрізняли їх від представників інших національностей. В основному це були позитивні риси. Про татарів говорили як про охайний, працелюбний, народ, готовий завжди прийти на допомогу. До цього також додавалися прагнення до знань, терпіння, чесність і щедрість. Татари ставилися терпимо до інших народів – у життя інших не втручалися, але і у своє життя сторонніх не впускали. Татари не розголошували свої внутрішні проблеми, сміття з хати не виносили, сподіваючись тільки на допомогу Аллаха і власні сили в розв'язанні важливих проблем" [2]. Такі риси національного менталітету і зумовили виникнення стереотипних уявлень про кримців.

До етнічних автостереотипів татарського народу, зафіксованих у мові оповідань Михайла Коцюбинського, належать такі ментальні конструкції, які, експлікуючи культурний досвід великої суспільної групи, виокремленої за фактором національної належності, дозволяють ідентифікувати кримськотатарський етнос у межах української мовної спільноти. Уявлення кримськотатарського народу про себе комбінують культурні та релігійні пріоритети, відображають описові, емоційні та аксіологічні характеристики, пов'язані з системою норм та оцінок кримськотатарського народу. Це глибоко віруючий народ, тому всі моральні, культурні та соціальні реалії оцінюються з позицій релігійного віровчення. Зокрема, позитивно маркованими є такі зафіксовані типові стереотипізовані якості, як *добрий мусульманин*, *щира мусульманка*, *честь роду*, *щаслива країна*, *краса дівчини*, *порядність*, на противагу цим якостям стереотипно негативною вважається *розпуста*, яка є недопустимою у поведінці представників кримськотатарського народу. Найбільш поширеними мовними засобами експлікації таких стереотипів є лексеми, які дають оцінку відповідних понять, такі аксіологічно марковані мовні одиниці відтворюють взаємодію різних світів, сфер об'єктивної дійсності, що оцінюються за моральними критеріями, характерними для кримськотатарської спільноти, й існують у свідомості окремого індивіда як певні концептуальні світи. Такі оцінні характеристики доповнюють стереотипний образ додатковими емоційно-оцінними ознаками.

Стереотипний образ кримського татарина розкривається через його високі моральні цінності, насамперед через глибоку віру в Бога та дотримання всіх необхідних ритуалів поклоніння йому, що експлікується позитивнооцінною лексемою *добрий мусульманин*: *Вже з полудня хвиля почала спадати, і Алі взявся до роботи. Вітер тріпав*

червону хустину на голові дангалака, а він порався коло човна та курникав монотонну, як прибій моря, пісню. У відповідний час, як добрий мусульманин, він розстеляв на піску хустинку і ставав на коліна в богомільному спокої [9, с. 91]. Так само й жінка за традиційними переконаннями татарської спільноти має бути глибоко віруючою, лише тоді вона буде вважатися *щирою мусульманкою*, а значить заслуговуватиме на повагу: *Щира мусульманка, яка знала страх божий, вихована у давніх звичаях та забобонах, вона не могла вибачити чоловікові гяурських примх, вважала його мало не зрадником. […] Жінка не поділяла чоловікових поглядів і нарікала, сварилась. Коли він хотів, щоб вона ходила по вулиці з відкритим лицем або щоб показалася знайомим мужчинам, які бували у його в домі, вона казала, що він не любить її, що він ламає завіти корана та завдає їй сором перед людьми* [9, с. 147].

До автостереотипних можна зарахувати і описане Михайлом Коцюбинським уявлення кримських татарів про щасливе життя у своїй країні, про *щасливу країну*: *Але ще не все пропало. Ще милосердний господь заховав для правовірних землі, де гяур не має сили й не знущається над вірними. Над тою щасливою країною простяг свою потужну руку справедливий і мудрий султан і, як мати дітей, захищає підданих* [8, с. 297].

Для кримських татарів важливе поняття родини, роду, поваги до батьків, до старших людей, які в їхній національній свідомості "втілюють життєву мудрість, є головними охоронцями досвіду століть і норм народного етикету" [1]. Тому позитивнооцінним є стереотипне уявлення про *честь роду*, її збереження як гарантії подальшої поваги до членів сім'ї у кримськотатарському суспільстві: *Я тобі кажу, що твоя жінка втекла з дангалаком, я їх бачив у горах, як повертав із Яйли. […] Мемет, червоний і непритомний, мовчки поводив по юрбі вибалушеними очима… Татари гули. Усіх тих родичів, що ще вчора розбивали один одному голови в сварці за воду, єднало тепер почуття образи. Зачеплено було не тільки Меметову честь, але й честь усього роду. Якийсь злиденний, мерзенний дангалак, наймит і заволока. Річ нечувана* [9, с. 97].

До автостереотипних уявлень про дівочу красу можна зарахувати образ татарської дівчини, *красуні*, майстерно змальований Михайлом Коцюбинським: *І знов Емене сама, і знов їй нудно. Вона никає по подвір'ю, без цілі забігає в хату, скрізь шукає розваги або якого діла. Та діла нема, а для розваги у татарської дівчини оден лиш ресурс – строї. На тому й скінчилося. Емене розчесала й заплела дрібушками свої червоні, як пломінь, фарбовані коси, накинула на себе новий*

халат з дивними арабесками і підперезалася косинкою так, що яскраво розмальований кінець її закривав її фігуру, відповідно етикетові, ззаду нижче стану. Потому вона начепила на шию своє багатство – рясне намисто з золотих дукачів, а на голову накинула маленький фез, густо зашитий монетами. Легка чадра на плечі і червоні капці доповняли її туалету. Лишалося ще нарум'янити лиця та звести докупи фарбою дуги брів. Коли вона була готова, то виглядала, як індійський божок, і була дуже задоволена з себе. Та на подвір'ї, куди вона повагом вийшла, нікому було милуватися красунею [8, с. 294].

У мові новел кримського циклу Михайла Коцюбинського репрезентовані також і гендерні автостереотипи кримців, які відображають уявлення про порядність дівчини, правила поведінки чоловіка та жінки тощо. Це певні соціальні норми, сформовані в культурі кримськотатарського народу, узагальнені переконання про те, як повинні себе поводити чоловік і жінка. До гендерних можна зарахувати стереотипне уявлення про порядність дівчини, яка диктується загальноприйнятими кримськотатарськими поведінковими канонами та експлікується позитивнооцінною лексемою: Серце в неї тьохнуло: *Вона пізнала Септара – красу кучуккойського парубоцтва, завзятого провідника, образ якого бідна дівчина довго носить у серці, хоч не сміє й очей звести на свій ідеал, як се й пристало порядній татарській "киз"* [8, с. 290].

Стосунки чоловіка та жінки у кримськотатарській спільноті базуються насамперед на ісламському релігійному вченні і тому передбачають надання чоловікові певних владних повноважень у родині, а жінку наділяють такими якостями, як вірність, пожертва, терпіння та покірність: *От європейцям – тим легше: у них жінка товариш, помічник мужчині, а у нас… Ну, я вас питаю, чи багато знайдеться наших татарок, щоб зважились прилюдно хоч би відкрити лице чи навчились писати?..* [9, с. 150]; *Ти не рівняй жінки до чоловіка… Аллах, як творив чоловіка, то сказав йому дивитися у небо, а жінці – в землю… Так усе на світі: що краще – мужчина, що гірше – жінка. Літо – мужчина, а зима – жінка… День – знов мужчина, а ніч – жінка… недурно ж поклав так аллах…* [9, с. 152]; *Вона бідна невільниця, замкнена в тісних межах свого подвір'я, в загратованій, пильно устеженій від мужеського ока жіночій половині – все ж таки мала очі і дивилась туди, вниз, на білі оселі серед розкішних гаїв, і не могла не бачити іншого, ніж їхнє, татарське життя, не могла не рівняти того життя з власним* [8, с. 292]; *Вона, наприклад, бачила там жінку – істоту вільну, товариша – не рабиню мужчини, жінку, до якої належав, як і до мужчини, весь світ… Вона бачила, як та "невірна" жінка гойдалася на човні, сміялася, жартувала з чужими мужчинами,*

як вона гарцювала на коні або лазила по горах та лісах, заходила до мечету, мов до себе в хату, тоді як вона, правовірна дочка аллаха, не сміє переступити й порога мечету, немов яке нечисте створіння… [8, с. 292].

Особливістю національного характеру кримських татарів є засудження тих моральних якостей, які визначені негативними у їхньому релігійному вченні. "Все, що було заборонено ісламом, вважалося недопустимим, тому такі негативні вчинки, як крадіжка, пияцтво, розпутне життя, серйозні злочини, серед татар не мали місця" [2]. А отже, і зафіксований у мові кримських оповідань М. Коцюбинського такий автостереотип, як *розпуста*, експлікований лексемою з виразно негативним компонентом у семантиці і вказує на невідповідність цієї якості моральним вимогам, нормам кримськотатарської ціннісної системи, виражає думку про її небажаність для цього соціуму: *Піднявся з-за столу якийсь правовірний, здоровий як бик, насунув на голену голову шапку і стукнув люлькою у стіл. – А я кажу – розпуста! – гукнув він на всю кав'ярню. Ви п'єте горілку… Забули бога… мечеті пустують, скрізь бейнамази…* [9, с. 161]; *Старий почав жалітись на недуги і старість, а потому звів свою мову на розпусту і зневір'я сучасної молоді. Як крається батьківське серце, коли у правовірній родині шайтан посіє незгоду! Батько скінчає свій вік, а син починає. Синові легше скоритись. Так навчає пророк, і так повинно бути* [9, с. 167].

Серед етнічних стереотипів можна виокремити і гетеростереотип, який наскрізно пронизує усі оповідання кримського циклу Михайла Коцюбинського. Зокрема, стереотипний образ кримця доповнюється характеристикою його смакових вподобань, а саме, він представлений автором як поціновувач кавового напою. Причому кава виступає символом своєрідного центру, об'єднуючого начала кримськотатарської спільноти: *Кав'ярня була серцем села, куди збігались усі інтереси людності, все те, чим жили люди на камені* [9, с. 91]; *Ця ворожнеча помічалась і в кав'ярні: коли прихильники Нурли грали в кості, то юзбашеві з презирством дивились на них і сідали до карт. В одному вороги сходились: усі пили каву* [9, с. 92].

Також здатні експлікувати стереотипні уявлення й слова-символи. Слово-символ можна визначити як "одиницю вторинної номінації, основними рисами якої є: знаковий характер, образність, зумовленість екстралінгвальними факторами, культурно-національна маркованість, умотивованість, іманентна багатозначність, стійкість, відтворюваність, архетиповість, зв'язаність із міфом і ритуалом" [14, с. 5]. Як зазначає В. Кононенко, "символом стає той образ, який виражає ідею (або якусь невисловлену чи невловиму таїну), а не тільки конкретно-чуттєві,

наочні ознаки реалій [6, с. 17]. Словесний символ має розгалужені асоціативні зв'язки, що виводять такий символ за межі конкретних мовних ситуацій, у систему образного світосприймання і тим самим у позамовний світ, в оточення, властиве певному соціуму [6, с. 243]. Вчений вважає, що "символічне значення створюється колективним досвідом, колективною волею мовного середовища, що відображає колективне світобачення, свою естетику, свою аксіологію і – що для символів особливо важливе – свою поетичну мову в контексті історико-культурної традиції, практики. На ґрунті єдності світосприймання, колективно опрацьованої системи цінностей забезпечувалися регулярні семантичні зв'язки між словами і поняттями з виокремленням спочатку символічного компонента, а по тому – і слова-символу" [7, с. 160]. Такої ж думки дотримується й В. Жайворонок: "Поетична природа слова криється в етномовній пам'яті, а коріння його метафоризації – в глибинах національної свідомості" [5, с. 87]. "У символах увіковічнено еволюційний розвій народу, системний і безповоротний рух його стилістичних, семантичних, логічних та графічних лінгвохарактеристик до найвищої мовної досконалості, що є виразним показником і стимулом невпинного поступу загальних націотворчих процесів. Стилістична функція лексем із символічним нашаруванням полягає у відображенні емоційного й експресивного, морально-етичного, чуттєвого і культурно-ціннісного аспектів глибин народної мудрості" [13]. Отже, слово-символ є продуктивним засобом експлікації етнічних стереотипів, які є структурною частиною концептуальної, а відповідно й мовної, картини світу певного етносу.

Серед зафіксованих у мові оповідань М. Коцюбинського слів-символів, які експлікують етнічні стереотипні уявлення кримськотатарського народу, найпродуктивнішими є образи небесних світил, зокрема, *місяця* та *зірки*, які своїм корінням сягають релігії ісламу. Ці небесні світила у кримськотатарському світорозумінні є символом вічності, високих прагнень, вічних ідеалів: *Як місяць серед зірок, як орел серед птахів – такими були мусульмани серед інших народів* [8, с. 296]; *І блідий миршавий турок зняв руки до місяця, що саме вирнув з моря і облив усе синім світлом* [8, с. 297]; *Емене любувалася його міцним, здоровим, як огірок, тілом, тісно затягненим в тонке сукно, його нахабним поглядом, який приймала за ознаку сміливості й лицарського духу. Він здавався їй ясним місяцем, що одбився в морі її серця та простяг блискучий шлях до щастя* [8, с. 291].

Символ *півмісяця* є головним для мусульман, він є символом божественного світла для людей, джерелом віри: *Розкішні здорові тополі, густі, аж чорні, високо шуміли понад дахами, а стрункі*

мінарети, мов білі кипариси, п'ялись іще вище, немов намагались перерости їх, немов купали в блакиті неба жовтий півмісяць [9, с. 135]. Художньо-зображальне значення цього символу поглиблюється й узгодженим прикметником-колоративом, оскільки саме жовтий колір символізує у кримськотатарському фольклорі духовну та фізичну чистоту [10].

Михайло Коцюбинський глибоко дослідив етнічні особливості кримськотатарського народу і втілив їх у прозовій мові, використовуючи для надання максимальної реалістичності оповіді й такі орнітологічні символи, як орел, чайка. Так, *орел* виступає символом духовної величі, мужньої людини: *Од його вродливого лиця, блідого й гордого, била відвага молодого орла* [9, с. 99]. Однак деякі дослідники зазначають, що, крім власне експлікації людських якостей, цей символ має велике значення й для суспільного життя кримців, оскільки зображення тамги на кримськотатарському прапорі трактують як стилізоване зображення орла.

Стереотипним виступає символічний образ *чайки*, що є досить поширеним у кримських легендах. Слово-образ *чайка* використовується для позначення згорьованої дівчини, провісника нещастя, біди: *Тим часом над ним, над кручею, кидалася, як чайка, Фатьма. З одного боку було ненавидне море, з другого – ще більш ненавидний, нестерпучий різник* [9, с. 99]; *Без слів, без наради татари підняли тіло Алі, поклали його в човен і при тривожних жіночих криках, що неслись із села, з пласких дахів, як зойк наляканих чайок, дружно зіпхнули човен у море* [9, с. 100].

Знайшли своє відображення у прозовій мові М. Коцюбинського і уявлення людей про перевтілення в тварин, зокрема, найбільш поширеною анімалістичною назвою, яка зазнала символізації в аналізованому контексті, є лексема *вовк*. Слово-поняття *вовк* в образно-символічному значенні вживається в кримськотатарських міфологічних текстах і легендах на позначення людини-лідера, вождя, ватажка бойової дружини, рятівника. Вторинна номінація цього символу продукується у контексті всього оповідання "На камені": *Алі не бачив, що сталося позад його. Як вовк, поводив він навкруги очима, дивуючись, чого вони ждуть. Невже бояться? Він бачив перед собою полиск хижих очей, червоні й завзяті обличчя, роздуті ніздрі й білі зуби – і вся ця хвиля лютості раптом наскочила на нього, як морський прибій. Алі оборонявся* [9, с. 99].

Оказіонально символічним виступає у мові оповідань М. Коцюбинського слово-образ *крокус.* Крокус – це рослина, що поширена на території гірських лісів Криму. Оскільки період цвітіння більшості видів

цього роду припадає на початок весни, коли земля ще вкрита снігом, образ-символ крокусу (шафрану) експлікує символ надії та відродження: *… Тепер вона часто виходить на дах кав'ярні, притуляється до дерева і дивиться на море… Ні, не моря вона шукає, вона стежить за червоною пов'язкою на голові чужинця, немов сподівається, що побачить його очі – великі, чорні, гарячі, які їй сняться… Там, на піску, над морем, зацвіла тепер її любима квітка – гірський крокіс…* [9, с. 94].

Формальний характер мають стереотипи, які створюються на ґрунті фразеології. Фразеологізми як номінативні одиниці мови є продуктом культурно-гносеологічної здатності етносу фіксувати як стереотипне власне антропометричне ставлення до об'єктивного світу, що з часом перетворюється на прототипи в етносвідомості. "Психологічним підґрунтям фразеологічної стереотипізації є головне прагнення людини вилучити з наявної ситуації все, що в ній є корисного, і відкласти про запас у вигляді рухливої звички вироблену в такому випадку реакцію, щоб використати її у ситуаціях того самого типу" [3, с. 265]. Художньо-зображальну функцію стереотипізації етнічних уявлень кримськотатарського народу виконують такі зафіксовані у кримських оповіданнях М. Коцюбинського фразеологізми: – *І прийшли ми до Мекки, до Ель-Хораму, – тягне-скрипить хаджі Бекір, – і запалало моє серце великим вогнем радості…* [8, с. 292]; *Тільки хаджі Бекірове серце спалахнуло гнівом праведним, і, мечучи блискавки з очей, він гримнув на Септара…* [8, с. 298]; Я бідний – *ні зірки на небі, ні стебла на землі…* заробляю [9, с. 95]; *Он іще недавно у джумі-джамі, у соборнім мечеті, хаті рівняв тебе з вовком, що краде вівці з кошари. Та то байдуже. Ти знаєш приказку: "Перше ніж запалає вогонь, мусить вибухнути сірий дим…"* [9, с. 171].

Стереотипні уявлення про певний етнос здатні експлікувати також і етикетні мовні формули. Традиційні мовні засоби звертання, прощання, вибачення, подяки тощо здатні відобразити особливості національного менталітету певного народу. Міжособистісне спілкування кримських татарів відзначається особливою ввічливістю та доброзичливістю, зокрема, на знак поваги прийнято звертатися словом "ефенді" (господарю, пане) або "ханим" (господине, пані): – *Ти не боїшся, ханим, розмовляти зо мною? Що зробить Мемет, як нас побачить? – Що він схоче… – Він нас заб'є, як побачить. – Як він схоче…* [9, с. 95].

Отже, Михайло Коцюбинський в оповіданнях кримського циклу майстерно відтворив культурно-побутовий колорит кримськотатарського народу тогочасної епохи, актуалізував такі мовні одиниці-ключі,

які стали джерелом створення та збереження позитивного образу кримськотатарського етносу та виокремлення системи притаманних йому істотних конотативних ознак, спрямованих на розпізнання, ідентифікацію цього народу з-поміж інших у конкретній мовній єдності. Перспективність цього дослідження полягає у необхідності подальшого вивчення особливостей етнічних стереотипів як елементів мовної картини всього світу та ідіолекту Михайла Коцюбинського зокрема.

Література

1. Ахунов Азат. Крымские татары: этикет – завещание предков [Електронний ресурс] / Азат Ахунов // Татарский мир. – 2003. – № 18. – Режим доступа:

http://www. tatworld. ru/article. shtml?article=417. – Назва з екрана.

2. Байрамова Фаузия. Национальный характер татар [Електронний ресурс] / Фаузия Байрамова. – Режим доступа:

mirzayanov. com›images/natsionalnij_kharakter_tatar. doc. – Назва з екрана.

3. Бергсон А. Собрание сочинений : в 4 т. / А. Бергсон. – М. : Московский Клуб, 1992.

Т. 1. Опыт о непосредственных данных сознания. Материя и память. – 1992. – 336 с.

4. Бурда О. В. Мова як віддзеркалення національної ментальності (на прикладі перекладу німецьких і українських міфологем) / О. В. Бурда // Мовні і концептуальні картини світу : збірник наукових праць. – К., 2002. – № 7. – С. 74–80.

5. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: нариси : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2007. – 264 с.

6. Кононенко В. І. Символи української мови / В. І. Кононенко. – Івано-Франківськ : Плай, 1996. – 272 с.

7. Кононенко В. І. Українська лінгвокультурологія : навч. посіб. / В. І. Кононенко. – К. : Вища школа, 2008. – 327 с.

8. Коцюбинський М. М. Твори : в 3 т. / М. М. Коцюбинський. – К. : Дніпро, 1979.

Том 1. – 1979. – 317 с.

9. Коцюбинський М. М. Твори : в 3 т. / М. М. Коцюбинський. – К. : Дніпро, 1979.

Т. 2. – 1979. – 288 с.

10. Крымскотатарская символика / сост. Р. Т. Султанбеков. – Симферополь, 2002. – 48 с.

11. Лазарович О. М. Мовні стереотипи і мовна картина світу [Електронний ресурс] / О. М. Лазарович. – Режим доступу:

http://dspace.nbuv.gov.ua. – Назва з екрана.

12. Селіванова О. О. Основи теорії мовної комунікації : підручник / О. О. Селіванова. – Черкаси : Видавництво Чабаненко Ю. А., 2011. – 350 с.

13. Супрун Л. В. Слова-символи: їх лінгвохарактеристика [Електронний ресурс] / Л. В. Супрун. – Режим доступу. http://www. confcontact. com/2007nov/suprunLV. php. – Назва з екрана.

14. Таран О. П. Семантика символів природи в поезіях Олександра Олеся: лінгвопоетичний та етнокультурний аспекти : автореф. дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – "Українська мова" / Оксана Петрівна Таран. – Харків, 2002. – 20 с.

15. Bartmiński J. Stereotyp jako przedmiot lingwistyki / J. Bartmiński // Z problemow frezeologii polskiej i słowiańskiej. – Wrocław – Warszawa – Krakow – Gdańsk – Łodź, 1985. – S. 25–53.